

Wstęp

Na proces nauczania i uczenia się języka obcego składają się liczne czynniki; podlega on różnym przemianom, związanym ze zmianami zachodzącymi w innych dziedzinach życia. „W badaniach nad efektywnością procesu glottodydaktycznego wskazuje się na różne czynniki wpływające na uczenie się języków obcych, takie jak: wiek uczniów, ich liczba w grupie, przygotowanie merytoryczne i metodyczne nauczyciela, stosowane materiały dydaktyczne, techniczne środki nauczania (...)” (I. Prokop 2002: 159). Wciąż na nowo podejmowane są próby określenia miejsca i roli poszczególnych elementów tego procesu. Dotyczy to ucznia i nauczyciela w dwupodmiotowej relacji dydaktycznej, a także – w dalszej kolejności – podręcznika. Obecnie widoczna jest wyraźna zmiana tych własności ról, szczególnie roli ucznia. Mamy do czynienia z autonomizacją osoby uczącej się, która przejmuje część odpowiedzialności za proces dydaktyczny. Spowodowane jest to koniecznością dopasowania (w jak największym stopniu) procesu nauczania do indywidualnych potrzeb ucznia oraz uwzględnienia jego indywidualnych cech i predyspozycji. Znajomość języków obcych jest obecnie koniecznością. Fakt ten wynika ze zmian zachodzących w świecie: coraz większe są możliwości podróżowania, poznawania innych krajów, kultur. Są też czynniki natury gospodarczej czy politycznej – jeden ze znaczących przykładów to przystąpienie Polski do Unii Europejskiej. Elementem motywującym jest też z pewnością fakt, że powstają programy międzynarodowej współpracy i wymiany dla młodzieży szkolnej, studentów i nauczycieli, takie jak Tempus, Sokrates, Leonardo da Vinci (E. Zawadzka 2002: 562). W komunikacji międzyludzkiej ważne jest uwzględnianie czynników międzykulturowych, kulturowo uwarunkowanych form zachowań, które uczeń poznaje, ucząc się języka obcego (E. Zawadzka 2000).

Zrozumienie i zaakceptowanie przez ucznia konieczności efektywnego uczenia się języków obcych powoduje w wielu przypadkach, że proces ten wykracza poza naukę w szkole. Uczeń może korzystać z dostępnych mu możliwości poszerzania znajomości języka, takich jak internet, obcojęzyczne programy radiowe i telewizyjne oraz dodatkowe materiały do nauki (np. w postaci książek, podręczników do samodzielnej nauki) (por. H. Komorowska 2002: 43–45). W ten sposób

zmienia się rola ucznia, nie tylko w sytuacji szkolnej – również poza nią staje się on centralnym elementem procesu uczenia się języka obcego. Nauczyciel ma uczniowi w tym procesie pomóc. Takie przesunięcie punktu ciężkości powoduje również zmianę roli i znaczenia – w różnym stopniu – wielu innych elementów, w tym także podręcznika. Stopniowa autonomizacja ucznia wymaga zmian w procesie dydaktycznym i materiałach glottodydaktycznych, które uwzględnią założenia podejścia autonomizującego.

Jednym z działów glottodydaktyki jest ewaluacja podręczników do nauki języka obcego. Badane są różne aspekty podręczników: ich zastosowanie, rola i miejsce w procesie dydaktycznym, budowa i inne.

Istotnym elementem konstrukcji podręcznika jest progresja realizowanego w nim materiału gramatycznego. W pracach poświęconych temu zjawisku można znaleźć między innymi informacje dotyczące rodzajów progresji, jej elementów składowych czy też metod nauczania, na podstawie których został opracowany podręcznik. Nie powstała jednak do tej pory żadna metoda pomiaru progresji materiału gramatycznego.

W niniejszej pracy przedstawiamy propozycję pomiaru progresji materiału gramatycznego w podręcznikach do nauki języka niemieckiego. Badamy także, jaki wpływ może mieć kolejność i natężenie materiału gramatycznego w podręczniku na kształtowanie postawy autonomicznej ucznia. Precyzyjny pomiar progresji materiału gramatycznego umożliwi nauczycielowi lepsze sterowanie procesem uczenia się języka obcego: pozwala antycypować problemy związane z wysokim stopniem trudności lub dużą ilością materiału gramatycznego w danej jednostce podręcznika, a także im przeciwdziałać przez doradzenie uczniowi odpowiednich strategii uczeniowych. Pomiar taki pozwala też nauczycielowi lepiej zaplanować zajęcia. Działania nauczyciela wynikające z możliwości pomiaru progresji materiału gramatycznego w podręczniku przyczyniają się do kształtowania postawy autonomicznej ucznia.

Pomiar progresji materiału gramatycznego został dokonany na przykładzie trzech podręczników do nauki języka niemieckiego na poziomie podstawowym. Badania przeprowadzone w niniejszej pracy nie mają na celu ustalenia progresji idealnej czy określenia prawidłowej kolejności poszczególnych elementów w podręczniku. Interesuje nas kwantytatywny aspekt progresji: badamy możliwość pomiaru kolejności już istniejącej oraz możliwość zaplanowania progresji w materiałach dydaktycznych mających dopiero powstać. Kryteria precyzyjnego pomiaru progresji materiału gramatycznego uwzględniają zarówno ilość materiału gramatycznego w całym podręczniku, jak i natężenie, z jakim występują jego elementy w poszczególnych jednostkach lekcyjnych.

Dokonanie precyzyjnego pomiaru progresji materiału w jednym podręczniku umożliwia porównanie przebiegu progresji w różnych podręcznikach. To z kolei ułatwia dostosowanie podręcznika do potrzeb danej osoby czy grupy osób uczących się języka obcego. Dopasowanie podręcznika do potrzeb osób uczących się ma duże znaczenie w procesie uczenia się i nauczania języka obcego, a także w procesie kształtowania postaw autonomicznych:

Podstawowe zadanie, jakie powinien spełniać podręcznik do nauki języka obcego, to przede wszystkim umożliwienie skutecznej nauki języka konkretnej grupie uczniów, dla jakiej go dobieramy. Sprawą zasadniczą jest więc odpowiedniość podręcznika dla danej grupy uczniów. (...) Stąd podstawą oceny podręcznika jest przede wszystkim znajomość uczniów (...). Ocena podręcznika jest kwestią (...) zależną od zestawienia cech podręcznika z cechami jego użytkowników (H. Komorowska 1993: 222).

Precyzyjne określenie progresji może być istotne również dla autorów podręcznika w czasie jego opracowywania, ponieważ mogą oni dokładnie zaplanować rozłożenie materiału w poszczególnych jednostkach lekcyjnych.

Pomiar progresji materiału gramatycznego może więc przyczynić się do optymalizacji przebiegu procesu uczenia się i nauczania języka obcego (w omawianym tu przypadku – języka niemieckiego). W szczególności badanie niniejsze dotyczy możliwych powiązań pomiędzy progresją materiału gramatycznego a kształtowaniem postaw autonomicznych u uczniów. Pomiar progresji materiału gramatycznego związany jest z autonomizacją ucznia ze względu na fakt, iż pozwala na dobór materiału optymalnego dla danego ucznia lub dla danej grupy uczniów. „W praktyce istotna jest tzw. indywidualna natura procesu uczenia się” (M. Szczodrowski 2004: 41). Zadaniem nauczyciela sterującego procesem nauczania jest podjęcie decyzji, jakie natężenie progresji będzie dla uczniów optymalne. Decyzję tę nauczyciel podejmuje przy uwzględnieniu poszczególnych czynników warunkujących kształtowanie postawy autonomicznej. Decyzję o doborze materiału może podjąć nauczyciel, może ją również podjąć sam uczeń (jeśli sam uczy się języka obcego), biorąc pod uwagę swój sposób uczenia się, stosując strategie uczeniowe. Może to także być wspólna decyzja osoby nauczającej i uczącej się języka obcego (negocjacja jest jednym z głównych pojęć w podejściu autonomicznym).